

**„NEM KÖZÉPISKOLÁS FOKON...”
FELSŐFOKÚ TANÍTÓKÉPZÉSÜNK ÖTVEN ÉVE
(1959–2009)**

KELEMEN ELEMÉR

az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tanító- és Óvóképző Karának
professor emeritusa

Rövid előadásom keretében felsőfokú tanítóképzésünk fél évszázados történetének néhány mozzanatát, öt szakaszát idézem fel, néhány tényyszerű közlés és értékelő megjegyzés erejéig.

1958–59.

Az első – és legfontosabb – tény: a *Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1958. évi 26. sz. törvényerejű rendeletében* kimondta az érettségire alapozott, hároméves – akadémiai jellegű, felsőfokú – tanítóképző intézetek felállítását. E döntés alapján 1959 szeptemberében tíz intézményben kezdődhetett el a magasabb szintű tanítóképzés.

Bármennyire is közhelyszerű, kijelenthetjük azt, hogy ezzel az intézkedéssel a magyar tanítóság több évtizedes álma teljesült. Oldódni látszott az a feszültség, ami – a kiépült hazai oktatási rendszer hierarchiájához igazodóan – a tanítói és a tanári mesterségek közötti képzettségbeli, egzisztenciális és társadalmi-presztízsbeli különbségekből eredt.

Donáth Péter a közép fokú tanítóképzés történetét áttekintő előadásában szolt az ide vezető út főbb történelmi állomásairól; a közvetlen előzményeket illetően az '50-es évek szakmai és oktatáspolitikai vitáinak „cikkcakkjairól”, valamint a szakmai szempontokat esetenként durván mellőző, nyíltan politikai-világnézeti indíttatású „reformelképzelések” némileg váratlan végeredményéről, arról az 1956-os pártközponti, majd minisztériumi döntésről, amely kimondta az – ekkor még két évesre tervezett – felsőfokú tanítóképzés létrehozását.

Az e döntés mögött álló ideológiai-politikai megfontolás, tudniillik „a világnézeti nevelés hatékonyságának növelése” még nagyobb nyomatékot kapott 1956 után.

A tanítóképzés régóta sürgetett, kétségtelenül a nemzetközi változásokhoz is illeszkedő, ám sok tekintetben megalapozatlan fejlesztési lépése tehát – mondjuk ki! – tipikusan politikai szándékú, voluntarista döntés volt, amelynek deklarált célja – a hangsúlyozott szakmai érvek mellett is – a tanítók ideológiai-politikai képzett-

ségének „fokozása”, az eredményesebb világnézeti nevelés személyi feltételeinek javítása, erősítése volt.

Ennek a döntésnek szükségszerű velejárója – a felsőfokú képzés hagyomány-nélküliségéből és a feltételrendszer hiányosságaiából is eredően – megannyi szervezeti és tartalmi probléma.

Ilyen volt például az 1959-es tanterv teoretikus, az ideológiai–politikai képzést előtérbe állító egyoldalúsága, a pedagógiai–pszichológiai tárgyak és a szakmódszertanok kidolgozatlansága. Az új, emelt szintű szakmai és szaktudományos képzés szempontjainak és követelményeinek érvényesítése, a felsőfokú programok és az új tankönyvek, jegyzetek elkészítése feszített tempójú munkát követelt meg az új intézmények régi-új oktatói gárdájától. Bővebb elemzést érdemelne – ebben a vonatkozásban is – az *Árpácssy Gyulák*, a *Ködöböcz József*ek, a *Hegedűs András*ok, a *Meleg József*ek vagy – a köztünk levő – *Barsi Ernő* és társaik úttörő, a felsőfokú tanítóképzés szakmaiságát megalapozó munkássága.

Sok feszültség forrása volt e változásnak a közoktatás szempontjából történt rossz időzítése is. Az általános iskola alsó tagozatát elérő demográfiai hullám (lásd „Ratkó-gyerekek”) és a képzési kapacitás párhuzamos szűkítése permanens tanítóhiányt idézett elő, amit tovább növelt a felső tagozat, illetve a (levelező) tanárképzés elszívó hatása. Ez pedig a „képesítés nélküliség” képtelen helyzetének tartós fennmaradásához vezetett a magyar közoktatásban. Közvetlen tanítóképzési következménye viszont a nappali hallgatói létszám – hektikus és többnyire feltételek nélküli – növelése, valamint az esti és a levelező képzés túlburjánzása lett, amit a képzés általános színvonala és – elsősorban – a tanítóképzésben nagy hagyományokra visszatekintő és meghatározó szerepet játszó gyakorlati képzés sínylett meg.

Az 1960–1970-es évek

Történetünk következő másfél-két évtizede a valóban felsőfokúvá, majd főiskolai-vá váló tanítóképzés ellentmondásokban és eredményekben egyaránt bővelkedő periódusa volt. Ez a szakasz – a központi tantervi előírások és a szűkösen mért anyagi források által is gúzsba kötötteen – az erősödő szakmai-tudományos tevékenység és az igényes önfejlesztő munka időszak. Új, korszerű(bb) tantárgyi programok, új tankönyvek, jegyzetek készültek, megújult a gyakorlati képzés; számos képzésfejlesztési koncepció és javaslat született.

Mindezek eredménye volt a felsőfokú tanítóképzés „előléptetése” – bár változatlanul három évfolyamos, de – főiskolai jellegű képzéssé minősítése. Az *1974. évi 13. sz. törvényerejű rendelet* nyomán, ami részben még az előlegezett bizalom kinyilvánítása volt, 1975-ben nyolc intézetben indult meg a főiskolai tanítóképzés.

Ez az időszak a magyar tanítóképzésnek az 1870–80-as évek lendületét idéző, hősies korszaka volt, annak ellenére, hogy a változatlanul mostoha munkafeltételeket tovább rontotta a képzési kapacitás időnkénti irreális növelése.

A főiskolai rangnak való megfelelés külső kényszere belső motivációs erővé vált: elindult a valóban főiskolai jellegű és igényű képzés tudományos–szakmai megalapozása és a rendszer megszilárdítása.

Ugyanakkor ebben az időszakban is erőteljesen éreztették hatásukat a kötelező érvényű központi előírások korlátai. Az 1976-os tanterv a tanítóképzés hagyományos „osztálytanítói” modelljével szemben a főiskolai tanárképzéshez közelítő szakkollégiumi rendszert preferálta, ami mögött erős munkaerő-gazdálkodási és foglalkoztatás-politikai megfontolások álltak. Kétségtelenül veszélyt jelentett a tanítói tevékenység integratív szemléletének – önazonossági és szerepzavarokkal is fenyegető – meggyengülése, valamint a gyakorlati képzésnek az erős felsőoktatási–szak tudományos orientáció nyomán bekövetkezett újbóli háttérbe szorulása is.

Ezek az útkereső próbálkozások ugyanakkor sok – pozitív és negatív – tapasztalattal szolgáltak a következő évtized ún. modellkísérleteihez és a különböző képzési területek kapcsolatainak, összehangolhatóságának, illetve az együttműködésnek megalapozásához, a későbbi integrációs próbálkozásokhoz, a képzés folyamatos megújításához, továbbfejlesztéséhez.

A '80-as évtized

Ez az évtized a megújulási próbálkozások és az útkereső kísérletek időszaka volt. A közoktatással – és természetesen – a pedagógusképzéssel kapcsolatos viták megélénkülése, majd az intézményi autonómiát és a szakmai önállóságot kinyilvánító *1985. évi oktatási törvény* felszabadító ereje ösztönzően hatott a tanítóképzésre is.

Az intézményi fórumok megnövekedett szerepe, a korábbi aránytalan és maximalista központi tanterveket „leváltó” *1986-os tantervi irányelvek*, az intézményi tantervek kidolgozásának felelőssége számos helyi kezdeményezés és intézményközi kooperáció elindítója, katalizátora lett. (Miközben szinte irracionálisra duzzadt egyes intézményekben, így például a budai képzőben az esti és a levelező képzésben részt vevő hallgatók száma és aránya.)

Az ún. *modellkísérletek* leltárszerű számbavétele is érzékelteti az útkeresések rendkívül széles skáláját. Ilyen volt például a nyíregyházi és a szombathelyi program, amely a tanító- és a tanárképzés közelítését, összekapcsolását tűzte zászlajára; a Jászberény–Szarvas és a Baja–Kecskemét intézménypárosoknak a szélesebb alapozású óvó- és tanítóképzés integrálására irányuló kísérletei, de idesorolható a gyógy-pedagógiai szakemberképzés debreceni és kaposvári kapcsolatainak kiépülése is.

E törekvések sorából – későbbi hatását tekintve is – a *Budapesti Tanítóképző Főiskolán* az évtized második felében *Hunyady Györgyné* és *Bollókné Panyik Ilona*

irányításával, valamint 14 társintézmény támogatásával és közreműködésével lefolytatott kísérletet kell kiemelni.

A kísérlet az alsó tagozatos osztálytanítói feladatokat előtérbe állító, integratív szempontú, gyermekközpontú, hagyományos – eötvösi – tanítóképzős modellt ötvözte a közoktatási rendszerben zajló változásokra – az új tantervi koncepciókra, az alsó tagozat kibővült alapozó szerepére, „tágulására”, az 5–6. évfolyamok várható funkcióváltozására – reagáló műveltségterületi képzéssel. Ez a kísérlet készítette elő a tanítóképzés immár tudományosan megalapozott és a hazai intézményrendszer egészére kiterjedő továbbfejlesztését, az 1995-ben életbe lépett négyéves főiskolai tanítóképzést.

A rendszerváltozás után

A történet előrehaladtával a történetíró át kell, hogy adja a helyét a közelmúlt szűk(ebb) szavú krónikásának.

A rendszerváltást követő egy-másfél évtized tanítóképzésünket is érintő főbb változásait az alábbiakban összegezhetjük.

Az intézményi autonómiák kiteljesedése egyaránt kiterjedt a szervezeti és működési rend, valamint a képzési tartalmak, az intézményi tantervek belső kimunkálására. Ez utóbbit az *Országos Tantervfejlesztő Bizottság* és szakbizottságai segítették és a kiépülő – belső és külső – minőségbiztosítási rendszer kontrollálja, így – egyebek mellett – a *MAB* akkreditációs tevékenysége.

A tanítóképzés képesítési követelményeinek modellértékű kidolgozására a pedagógusképzés területén elsőként került sor 1994-ben.

A négyéves főiskolai képzés 1995-ös bevezetésének hatását, eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A korszerű – és az elmúlt években megújított, továbbfejlesztett – képesítési követelmények a modern értelmiségképzés általános műveltséget nyújtó keretei között megalapozzák a kisgyermeknevelés sajátos funkcióihoz, integrált jellegéhez igazodó szaktudományos képzést, a képzés személyiségfejlesztő, hivatásra nevelő szerepét és praxisra irányultságait, azaz a hagyomány és a modernizáció kettős szempontját érvényesítik.

A képzés nyitott a közoktatási rendszernek az iskolai kezdő szakasszal szomszédos területére, azaz az óvodai nevelésre és a következő – átmeneti – szakasz, az 5–6. évfolyam irányában, valamint tekintettel van a speciális nevelési szükségletű gyermekek sajátos nevelési-oktatási igényeire.

Kibővült a tanítóképző intézményeknek a továbbképzés rendszerében, a különböző szakirányú és egyéb továbbképzésekben játszott szerepe.

Meghatározó szerepet vállaltak intézményeink a kisgyermek nevelésével-oktatásával, valamint a tanítóképzés korszerűsítésével kapcsolatos kutatásban-fejlesztésben hazai – és szerényebb mértékben – nemzetközi tekintetben egyaránt.

A tanítóképzés kellő súllyal képviseltette magát az oktatás-nevelésügy helyi, regionális és országos szakmai-közéleti fórumain, legutóbb például a *VII. Nevelésügyi Kongresszuson*.

Befejezésül

Bejézésül – csupán jelzésszerűen – azokat a problémaköröket érintettem, amelyek az elmúlt évtized, az ezredforduló új kihívásait érzékeltetik. Így

- a *felsőoktatási integrációt*, amely különféle szervezeti kompozíciókba, eltérő szakmai és gazdasági erőterekbe és függelmi viszonyokba rendezte a magyar tanítóképzés korábban önálló intézményeit, de amely az új kapcsolatok ösztönző és segítő hatásai révén a kölcsönösségen alapuló továbbfejlődés erényeit és lehetőségét kínálja számunkra;
- a *kreditrendszerre* történt áttérést, amely a képzési és képesítési követelmények széles körű szakmai összefogáson alapuló megújításának és továbbfejlesztésének kötelezettségét és új szempontokhoz – a kompetencia alapú követelményekhez – igazodó szakmai lehetőségét teremtette meg;
- a *felsőoktatás új, bolognai rendszerébe* történt, az átmenti viták és konfliktusok ellenére is – lényegében – zökkenőmentes beilleszkedést, amit lehetővé tette hagyományaink és értékeink megőrzését, és – a kapcsolódó mesterszak révén – kézzelfogható közelségbe hozta az „egyetemi szintű” tanítóképzés nemrég még utópiának minősülő látomását.

Zárogondolatként viszont – nem ünneprontási szándékkal – szeretném idézni a tíz évvel ezelőtt, a felsőfokú tanítóképzés 40. évfordulója alkalmából tartott előadásom befejező sorait. Arról szóltam, hogy „a szakmai önazonosság és a piaci kényszerek keskeny határmezsgyéjén kell, kellene megtalálnunk kényes, s nem csupán a túlélést szolgáló egyensúlyi helyzetünket. A tanítóképzéssel foglalkozó hazai intézmények profilját, képzési keretszámait vizsgálva, tulajdonképpen elismerően állapíthatjuk meg, hogy a hagyományos alapszak(ok) mellett »új lábaink nőttek«; a tiszta tanító – (és óvó-)képzés – intézményenként eltérő arányban – a képzési kapacitás évről évre csökkenő hányada. Ez a tendencia azonban jogos kételyeket is ébreszthet: hol az önfeladás határa, melyek a képzés még elfogadható feltételei, a hallgatói és az oktatói létszámot, az oktatás és a kutatás minőségét, »kritikus tömeget« tekintve. A gondolatmenet azonban még súlyosabb következtetésekhez is elvezethet, például az intézmények számát vagy az intézményhálózat belső arányait, a »minőségelvű« fejlesztést és az elkerülhetetlennek látszó szelekciót is érintő kérdésfeltevésekig.” (Kelemen, 2000. 9. o.) E kérdésekre – előbb-utóbb – közös választ kell találnunk.

Irodalom

- Bollókné Panyik Ilona (2003): Az egységes pedagógusképzés víziója. *Pedagógusképzés*, 3–4. sz. 81–87.
- Bollókné Panyik Ilona, Hunyady Györgyné (2003): A tanítóképzés az integrált felsőoktatásban. *Új Pedagógiai Szemle*, 7–8. sz. 4–16.
- Donáth Péter (2008): *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarországon 1945–1960*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Fábián Zoltán (szerk., 1989): *Új modellek a pedagógusképzésben*. (A pedagógia időszerű kérdései) Tankönyvkiadó, Budapest.
- Hunyady Györgyné (1993): A pedagógusok és a pedagógusképzés. [VI. Nevelésügyi Kongresszus] Jelentés a 6. szekció munkájáról – „A pedagógusok és a pedagógusképzés” szekció ajánlásai. *Pedagógusképzés*, 1. sz. 8–14.
- Hunyady Györgyné (2000): A négyéves „tanító” szak programja. Bevezetés és kommentár. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.): *Óvó- és tanítóképzés az ezredfordulón*. Tanító- és Óvóképző Főiskolák, Főiskolai Karok Kollégiuma, Óvó- és Tanítóképzők Egyesülete. Kaposvár, 89–100.
- Kelemen Elemér (1993): A pedagógusképzés hazai történetének néhány kérdése. (Problémátörténeti vázlat). *Pedagógusképzés*, 1. sz. 169–186.
- Kelemen Elemér (2000): Gondolatok a magyar tanítóképzés kettős évfordulóján. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.): *Óvó- és tanítóképzés az ezredfordulón*. Tanító- és Óvóképző Főiskolák, Főiskolai Karok Kollégiuma, Óvó- és Tanítóképzők Egyesülete. Kaposvár, 7–15.
- Kelemen Elemér (2004/a): A magyar pedagógusképzés története a 20. század utolsó évtizedeiben. Az 1980-as évek. *Pedagógusképzés*, 2. sz. 17–26.
- Kelemen Elemér (2004/b): A magyar pedagógusképzés változásai az 1990-es években. *Pedagógusképzés*, 3. sz. 3–16.
- Kocsis Mihály (1999): A pedagógusképzés tartalmi és szerkezeti változásai az 1990-es években. In: Vágó Irén (szerk.): *Tartalmi változások a közoktatásban a 90-es években*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 267–304.
- Ladányi Andor (2003): A pedagógusképzés átalakításának – fejlesztésének kérdése. *Pedagógusképzés*, 3–4. sz. 75–80.
- Soósné Faragó Magda (2003): A pedagógusképzés magyarországi oktatáspolitikai tendenciái. *Pedagógusképzés*, 3–4. sz. 7–74.
- Szabó Zoltán, E. (2000): A négyéves főiskolai tanítóképzést megelőző fejlesztési törekvések. In: Kovátsné Németh Mária (szerk.): *Óvó- és tanítóképzés az ezredfordulón*. Tanító- és Óvóképző Főiskolák, Főiskolai Karok Kollégiuma, Óvó- és Tanítóképzők Egyesülete, Kaposvár, 153–158.